

Mühazirə mövzuları

Mövzü №1. Mədəniyyətşünaslıq və onun bir elm kimi inkişaf xüsusiyyətləri.

Plan:

1. Mədəniyyətşünaslığın predmeti və vəzifələri
2. Mədəniyyət anlayışının işlədilməsi
3. Mədəniyyətşünaslıq və onun digər elmlərlə əlaqəsi

Mövzü №2. Mədəniyyətin strukturu haqqında.

Plan:

1. Maddi mədəniyyət, mənəvi mədəniyyət
2. Kütləvi mədəniyyət
3. Kontrmədəniyyət və submədəniyyət

Mövzu №3. Sivilizasiya anlayışı və onun mahiyyəti.

Plan:

1. Mədəniyyət və sivilizasiya anlayışlarına tarixi baxış
2. Mədəniyyət və sivilizasiyanın vəhdəti məsələsi. Sivilizasiyanın tipləri.
3. Mədəniyyətlə sivilizasiyanın fərqi

Mövzu №4. Mədəniyyətşünaslığın funksiyaları

Plan:

1. İdraki, infirmativ və kommunikativ funksiyaları
2. Tənzimləyici və ekoloji funksiyalar
3. Mədəniyyətin inkişafında funksiyaların rolu

Mövzu №5. Mədəniyyətin ilk tarixi formaları

Plan:

1. Mədəniyyətin ilk tarixi- mifologiya
2. Totemizm, animizm
3. Magiya və fetişizm

Mövzu №6. Qədim şərq mədəniyyəti

Plan:

1. İkiçayarası mədəniyyəti.
2. Qədim Hind
3. Qədim Misir
4. Qədim Çin mədəniyyəti

Mövzu №7. Qədim Roma-Yunan mədəniyyəti

Plan:

1. Qədim Yunan mədəniyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətləri
2. Qədim Yunan mədəniyyətinin mərhələləri
3. Qədim Roma mədəniyyəti

Mövzu №8. Ərəb Mədəniyyəti

Plan:

1. Ərəb mədəniyyətinin formalaşması
2. IX-X əsrlər Ərəb mədəniyyəti
3. Ərəb mədəniyyətinin inkişafı

Mövzu №9. Azərbaycan mədəniyyəti.

Plan:

1. Azərbaycan mədəniyyətinin yaranması
2. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı

Mövzu №10. İntibah və yeni dövr mədəniyyəti

1. İntibah mədəniyyəti və onun əsas xüsusiyyətləri
2. İntibah dövrünün şedevrləri
3. Yeni dövr mədəniyyəti və inkişaf xüsusiyyətləri

Mövzu №11. Azərbaycan əlyazma kitabı və kitabxanaları

Plan:

1. Əlyazma kitab sənətinin yaranma və inkişaf mərhələləri
2. Azərbaycan əlyazma kitabının yaranma tarixi və inkişafı
3. Kitabxanaların yaranması

Mövzu №12. Azərbaycan mətnşünaslığın qaynaqları

Plan:

1. Mətnşünaslıq qaynaqlarının tarixiliyi
2. Müsəlman Şərqi mətnşünaslıq elminin ilkin qaynağı " Qurani- Kərim"
3. Şərqi sənəti

Mövzu №13. Azərbaycan mətnşünaslığın inkişafı

Plan:

1. Abbasilər dövründə əbədi tənqid uc cərəyanı və mətnşünaslığın inkişafı
2. Xətib Təbrizinin mətnşünaslıqda rolu
3. Yusif Xoylu, Xətib Tebrizi məktəbinin davamçısıdır

Mövzu №14. Təhriflər və onları doğuran başlıca amillər

Plan:

1. Orta əsr abidələrinin yol verilmiş təhriflər
2. Təhrifləri doğuran səbəblərin öyrənilməsi
3. Mətnşünaslığın yaranmasında təhriflərin rolu

Mövzu №15. Şərhlər və şərti işarələr

Plan:

1. Şərhlər, onların mahiyyəti
2. Şərti işarələr sistemi

Tövsiyə olunan dərslik, dərs vəsaiti və metodik vəsait

Əsas:

1. Mədəniyyət tarixi və nəzəriyyəsi, Dərslik, Bakı 2010
2. Ağayar Şükürov "Kulturalogiya" Bakı 2007
3. Fuad Məmmədov "Kulturalogiya" Bakı 2008
4. Qəhrəmanov C. V. Azərbaycan əlyazma kitabının tarixindən-Əlyazmalar xəzinəsində. VIII c. Bakı. Elm 1987
5. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi I c, Bakı. Azərbaycan SSR Emlər Akademiyasının nəşriyyatı 1960
6. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi II c. Bakı Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının nəşriyyatı 1960

Mövzu 1. Mədəniyyətşünaslıq və onun bir elm kimi inkişaf xüsusiyyətləri

Plan

1. Mədəniyyətşünaslığın predmeti və vəzifələri
2. Mədəniyyət anlayışının işlədilməsi
3. Mədəniyyətşünaslıq və onun digər elmlərlə əlaqəsi

Kulturalogiya mədəniyyətşünaslıq və mədəniyyət haqqında elmdir. Onun predmeti ümumbəşəri və milli-mədəni proseslərin qanuna uyğunluğu və insanların maddi və mənəvi həyatının mühüm hadisələridir. Bu elm insanların mədəni maraq və tələbatlarının yaranıb formalaşdığı ilkin şərtləri və amillərini öyrənir. Mədəni dəyərlərin yaradılması qorunub gələcək nəsillə verilməsini araşdırır. Bu elmi mühüm problemlərdən biri mədəniyyətşünaslığın nəzəri məsələlərini öyrənilməsidir. Bəziləri mədəniyyət dedikdə yalnız mənəvi dəyərləri başa düşür. Digərləri ədəb və ictimai hadisələrini aid edir. Kultur-sözünü ilk dəfə qədim Romada romalı alim Siseron Tuskuran disk burları əsərində işlətmişdir. "Kultura" latınca becərmək, torpağı hazırlamaq mənasını verir. 1952-ci ildə A. Kreber və A. Klakson "Mədəniyyət" adlı əsərində bu anlayış haqqında 180 tərif verilmişdi. İndiyə qədər mədəniyyətə 500-ə qədər tərif verilmişdi. Bəs əslində Mədəniyyət nədir? Mədəniyyət sırf sosial hadisə olub insanların həyat fəsalyyəti ilə əlaqədardır. Mədəniyyət cəmiyyətin tarixi boyu əldə etdiyi maddi və mənəvi məcmusudur. Həmçinin onların yaradılması qabiliyyəti və bəşəriyyətin tərəqqisi üçün istifadə etmək və onları nəsildən nəsillə vermək bacarığıdır.

Mövzu 2 . Mədəniyyətin strukturu haqqında

Plan

1. Maddi mədəniyyət, mənəvi mədəniyyət
2. Kütləvi mədəniyyət
3. Kontrmədəniyyət və submədəniyyət

Elitar və kütləvi mədəniyyət anlayışı insanın yaradıcılıq prosesində Estetik yaşantılara cəlb olunmasında həmişə fəal ideyalar törətmişdir. Mənəvi həyat sahəsində kütləvi mədəniyyət cəmiyyətdir. Böyük rus yazıçısı M. Qorki deyirdi ki, xalq nəinki, bütün maddi mədəniyyəti yaradan sahədir, o, zəngin mənəvi sərvətlərin tükənməz mənbəyi ümumbəşəri tarixini yaşadan ilk filosof və şairdir. Xalq kütlə olmadan mədəniyyətin sivilizasiyanın mümkünüyündən danışmaq olmaz. Xalqın həyat və mübarizəsini əks etdirən mədəniyyət hər bir dövrünə, sivilizasiyasına böyük hədiyyədir. Xalqın əsrlərlə seçib saxladığı mahnılar, əfsanələr, rəqslər, xalq eposunun gözəl bədii sürətləri yazıçılar, bəstəkarlar, rəssamlar və sənətin digər sahələrinin nümayəndələri üçün tükənməz ilham mənbəyi olmuşdur. Kütlə insanların fiziki vəhdətidir. Kütlə kateqoriyasının əsas modellərindən biri isə xalqdır. Xalq birlikdir. Submədəniyyət və kontrmədəniyyət. Mədəniyyətin hakim nümunələrini tamamilə inkar edən elementlərdə onun ayrılmaz hissəsini təşkil edir. Bu və ya digər mədəniyyətin əsasında duran fundamental prinsiplərə qarşı çıxan belə sosial mədəni meyilləri kontrmədəniyyət adlandırlar. Bu termin qərb mədəniyyətində 1960-cı illərdə meydana çıxmışdır. Onu ABŞ sosioloqu Teodor Razrok elmi tövsiyyə daxil etmişdir. Lakin kontr

mədəniyyətin meydana çıxmasını XX əsrin spesifik hadisəsi kimi qiymətləndirmək düzgün olmalıdır. Dünya mədəniyyətində hakim mədəniyyətə qarşıdurma prosesi yeni dəyərlərin yaranması daim baş verir .Məsələ:Roma imperiyasında xristianlıq intibah dövründə dünyəvi mədəniyyət marifçilik dövrünün sonunda romantizm əslində kontur mədəniyyət kimi ortaya çıxmışdır. Sub mədəniyyət lokal mədəniyyətlərin bir-birindən bu və ya digər cəhətlərinin özünəməxsusluğunun spesifikliyi ilə fərqlənən iri tərkib hissələrinə deyilir. Sub mədəniyyət etnoqrafik peşə,funksional əlamətlər üzrə yaş və sosial spesifikasiya əsasında formalaşır Məsələn: Gənclər və təqaüdcülər sub mədəniyyətinin yaş fərqləri ilə əlaqədar meydana çıxır. Sub mədəniyyət öz qarşısında hakim mədəniyyəti dəyişdirmək məqsədi qoymur. Onlar hakim mədəniyyəti özünəməxsus formada məskunlaşır. Məhz bununla sub mədəniyyət dünyanı dəyişdirməyə can atan kontur mədəniyyəti ilə fərqlənir.

Mövzu 3.Sivilizasiya anlayışı və onun mahiyyəti

Plan

1. Mədəniyyət və sivilizasiya anlayışlarına tarixi baxış
2. Mədəniyyət və sivilizasiyanın vəhdəti məsələsi. Sivilizasiyanın tipləri
3. Mədəniyyətlə sivilizasiyanın fərqi

XX əsrin sonlarında fəlsəfi və humanitar ədəbiyyatda bəşər tarixinə mədəniyyətinə sivilizasyon yanaşma geniş yayılmışdır. Şərq ölkələrinə tarixinə müraciət edən alimlər bildirdilər ki, orta əsrlərdə ərəb,müsəlman,hind,çin mədəniyyətləri bir birindən fərqlənmişlər. Bu fərqlər hər mədəniyyətin əsasında duran dillərin xarakterik fərqləri ilə izah edilirdi. Belə tədqiqatlar təkcə nəzəri cəhətdən deyil praktik cəhətdən əhəmiyyətə malikdir. Hələ sovet dövründə şərqsünaslar hindistan və çində demokratiyanın inkişaf perspektivlərinin sivilizasyon yanaşma mövqeyində təhlil edərə göstərdilər ki, Çin üçün ideoloji və siyasi plüralizmə getmək olduqca mürəkkəbdir. Əksinə hindistanda plüralizmə geniş yer verildi. Bəzi alimlərin fikrincə 5 ictimai iqtisadi formasıya 2 formasıyanıda əlavə etmək lazımdır. XVI əsrdən başlayaraq sivilitos kimi termin işlədilir, mənası nəzakətli kimi başa düşülürdü. Marifçilik dövrə sivilizasiya termini meyfana çıxdı və zövqlərdən,xasiyyət və.s başqa qanunları,incəsənəti,elmi fəlsəfəni əhatə etməyə başladı. Sivilizasiya anlayışı XX əsrdə yeni məna kəsb etməyə başladı. Sivilizasiya latınca vətəndaş dövlət mənasını verir. Bu ictimai inkişafın mərhələsi səviyyəsi deməkdir. F. İnglis sivilizasiyaya belə tərif verir:" sivilizasiya ictimai inkişafın elə bir pilləsidir ki, burada əmtə bölgüsü əmək istehsalı tam tərəqqeyə çatır. Sivilizasiya ən iri mədəni kompleks kimi çıxış edir və çox vaxt mənəviliklə eyniləşdirilir bu anlayışlar sinonim kimi qəbul edilsə də əslində tamamilə bir-birindən fərqlənirlər. Sivilizasiya alimlər tərəfindən 2 mənada başa düşülür:

1. Sivilizasiya barbarlığın yerinə gələn tarixi dövrü bəşəriyyətin inkişafının yeni mərhələsini ifadə edir.

2. Sivilizasiyanı coğrafi yerlə əlaqələndirilir.

Sivilizasiya latınca civilis sözündən olub mülkü dövləti mənalarını vermişdir. Sivilizasiya dedikdə özünü yaxşı aparan adam mənasında başa düşülmüşdür. Fevrinin fikrincə sivilizasiya sözünü ilk dəfə Borron Holloğ 1768-ci ildə işlətməmişdir. Russo-da o sözü işlədib amma söz haqqında məlumatı olmamışdır. Avropada sivilizasiya XVII-XIX əsrdə geniş yayılmağa başladı. Osfalt Spingler özünün məşhur" Avropanın qurubunu" əsərində fərqləndirib. Sivilizasiya mədəniyyətin yüksək zirvəsi kimi və guya onun tənəzzülündə ondan sonra başlanırdı. Sivilizasiya ilə mədəniyyətin fərqi ondadır ki, sivilizasiya ölümə məhkumdur amma mədəniyyət ölmür.

Mövzu 4.Mədəniyyətşünaslığın funksiyaları

Plan

1. İdraki,informativ və kommunikativ funksiaları
2. Tənzimləyici və ekoloji funksiyalar
3. Mədəniyyətin inkişafında funksiyaların rolu

Geniş mənada mədəniyyət yeni maddi və mənəvi mədəniyyət məkan və zaman çərçivəsində insanlarlar birləşdirərək dünyanın təkmilləşdirilməsinə doğru yönəlir. Bu mənada mədəniyyətin ən vacib vəzifəsi insanları vahid bəşəriyyətə timsalında birləşdirərək konkret ictimai funksiyaların reallaşdırılmasını təmin etməyi təşkil edirdi. Tarixi inkişaf prosesində mədəniyyətin bir sıra funksiyaları formalaşmışdır: Dərketmə;informativ;kommunikativ; ekoloji;tənzimləyici Dərketmə-(qnesoloji) öz təzahürünü elmdə, elmi axtarışlarda tapır. Bu özünü müasir elmi texniki tərəqqədə daha qabarıq təzahür edir. Bu funksiyası 2-li istiqamətə malikdir. Bir tərəfdən biliklərin mənimsənilməsinə yönəlsə digər tərəfdən biliklərin insanın öz-özünü dərk etməsinə yönəlir. Özümüz haqqında isə çox şeyləri bilmirik. Məsələn: Ekstrasenslərin müəmmalı xüsusiyyətləri ,cadugarlıq və maqiyanın mövcudluq sirləri telepatya hadisələrini izah edə bilməmədi. Gələcəyi görə bilməyi və digər insan potensialının açılmamış sirləri hələ bizlər üçün maraq doğurur. Informativ funksiya-Tarixi varisliyin və sosial təcrübənin ötürülməsinə xidmət edir. Bəşəriyyətin mədəniyyətdən başqa mənəvi sərvətləri ötürən və geniş yayılan digər bir sahəsi yoxdur. Mədəniyyət nə genetik,nə də bioloji yolla ötürülür. Mədəniyyət öz təbiətinə görə tarixi məsuliyyət kəsb edir,onun bu günü keçmişə əsaslanaraq gələcəyi formalaşdırır.

Kommunikativ funksiya-Bilavasitə informativ funksiya ilə qarşılıqlı əlaqədədir. İnsanın bütün fəaliyyəti istiqamətlərini söz müşaiyət edir. Dilin özü mədəniyyətin məhsulu olub insanlar arasında hər hərfli münasibət yaradaraq həm də bu və ya digər mədəniyyətin vasitəçisi rolunu oynayır.kommunikativ imkanların genişlənməsi, mədəniyyətlərin milli xüsusiyyətlərinin kölgədə qalması və vahid ümumbəşəri sivilizasiyasının formalaşmasının təminatçısıdır.

Ekoloji funksiya-ən qədim funksiyalardan hesab edilərək 2 mühüm şəraiti təbii və sosial şəraitə uyğunlaşmanı nəzərdə tutur. Əgər ən qədim əcdadlarımız üçün heyvan dərisi,ot ,mədəniyyətin qədim nümunələri hesab edilirsə müasirlərimiz üçün bunun kosmik libaslı və ya dərin su üçün nəzərdə tutulmuş batiska da əvəz edir. Dövlət qərarları və strukturlarından başlamış müdafiə və hücum alətlərinin mövcudluğuna qədər hər şey insanın mənafeyi və uyğunlaşmasına aid edilir.

Mövzu 5. Mədəniyyətin ilk tarixi formaları

Plan

1. Mədəniyyətin ilk tarixi tipi-mifologiya
2. Totemizm,animizm
3. Magiya və fetişizm

Arxeoloqlar qədim insanların hazırladıqları müxtəlif alətlərə əsasən ibtidai dövrü daş və metal dövrlərinə görə mərhələləşdirirlər. İbtidai mədəniyyətə aid əsasən məqamlardan biri də dini təsəvvür və dünya görüşüdür. Bunlar əsasən animizm, magiya, fetişizm, totemizm dəfn ayinləri və.s. Animizm- İbtidai mistik təsəvvürlər animizmdə təcəssüm tapmışdır. Latınca anima-ruh deməkdir. İnglis alimi Teylorun (1832-1917) ibtidai mədəniyyət adlı əsərində bu termin işlənməyə başlayır. Əcdadlarımızdan bizə miras qalmış yuxu görmə və yuxu

yozma,qarabasma,lotergiya yuxusu və digər anlaşılmaz məqamlar animizmin əsas mövzudur.Dini təsəvvürlərin mərasim və ənənə inkişaf prosesi məhz animistik təsəvvürlər ibtidai insanın ölüm dəfnə ilkin humanislərinin müəyyənləşdirilməsinə kömək etmişdir.

Magiya- dinin ən qədim forması magiya yunanca mageva sehirbazlıq hesab edilir. İnglis alimi C. Frezer magiyanın dinin sələsi hesab etmişdi. Magiyanın növlərinin təsnifatda mövcuddur. Ziyankar,herbi, cinsi,məhəbbət,sağlamlıq,metreoloji və digər ikinci dərəcəli növləri magiyanın bir çox növləri müasir dövrdə də mövcuddur. Magiya müəyyən simvolik hərəkətlər-tilsimləmək,ovsunlamaq və.s yolu ilə təsir göstərmək etiqadından ibarətdir

Fetişizm-Magiyanın bir növü olan fetişizm fransızca talisman amolet,idol fəvqə təbii xüsusiyyətləri ilə dərk edilən qeyri canlı əşyaların inam vəbetiqadı təmsil edir. Fetişlər etiqad obyektlər,daş,ağac,gözmuncuğu,və.s onlar həm təbiət mənşəli həm də insan tərəfindən yaradılmış ola bilər. Məsələn,xristianlarda ikonalara etiqad belələri xaça,quru cəsədlərə pərəstiş edilməsindəndir. Fetişizm Qərbi Afrikada yaxşı saxlanılmışdır. Burada canlı fetişlər-canavar,ilan,qarğa,keçi,pişik Totemizm-etiqadın digər bir növü isə canlı və ağaclara olan sitayişdir ki,bunu totemizm deyilir. Totem şimali hinduların dilində əcdad soy deməkdir. Totemizm irsi frotyar (yunanca- qardaşlıq) qrup cinsi və fərdi növləri vardır. Tədqiqatçıların fikrincə frokliyalar daha qədim hesab edirdilər. Totemizm o totem onun qəbiləsi sözündəndir. İbtidai inamlar bütün dünya xalqlarının dinlərində qorunmuş saxlanılmışdır

Mövzu 6. Qədim şərq mədəniyyəti

Plan

1. İkiçayarası mədəniyyəti
2. Qədim Hind
3. Qədim Misir
4. Qədim Çin mədəniyyəti

İkiçayarası mədəniyyəti. Yunanca mesopotamiya qədim ikiçayarası ölkəsi Ön Asiyada yerləşir. Ön asiyanın çox hissəsi dağlar və yaylalardır. Onların arasından Dəclə və Fərat çayları axır. Mesapotamiya torpağı öz torpağı ilə seçilir. İkiçayarası ən qədim mədəniyyət ocaqlarından biridir. İkiçayarası mədəniyyətini şummerlər yaratmışlar. Özünəməxsus inkişaf yolunu keçmiş bu mədəniyyət yaxın şərq bir çox xalqların mədəniyyətinə öz təsirini göstərmişdir. İkiçayarasında yaranan əfsanələr şifahi xalq yaradıcılığının ilk nümunələri hesab olunur. Bu əfsanələr şummer və akkadlar tərəfindən yazıya köçürülmüşdür. Babil əfsanələrinin birində deyilir ki, dünyanı və insanları Marduk adlı allah yaratmışdır. Guya Allahlar kainatın okeanında olan dəhşətli əjdahalarla mübarizədə gücsüz olmuşlar və bu əjdahalara qorxunc dəniz ilahəsi Tiamat başçılıq etmiş. Allahların ona qarşı çıxmağa cürət etməmiş kiçik allahlardan olan Marduk Tiamata qarşı çıxmağı qərarlaşdırırlar və bunun müqabilində Allahlar tərəfindən ona ali hakimiyyət vəd olunur. Şummerlər arasında yazı təxminən 5000 min il bundan əvvəl meydana gəlmişdir. Ən qədim yazı növü piktoqrafiya (şəkli yazı) olmuşdur. Ümumiyyətlə 500-dən artıq işarəyə malik olan bu yazı sistemini oxumaq olduqca çətinidir. Bir çox alimlər bu sahədə illərlə fəaliyyət göstərmişlər. İkiçayarasında təbii ehtiyatlar az olduğu üçün onlar memarlıqda və heykəltaraşlıqda gildən daha çox istifadə etmişlər. İkiçayarası memarlığına məxsus olan qülləli məbədlər-zikkuratlar yaradılır. Qədim Hind. Dünyanın ən qədim ölkələrindən biri olan Hindistan ən qədim sivilizasiyaların önündə gedərək zəngin tarixi mənəni irsə malikdir. Qədim hind alimlərinin dünya elmində çox böyük əhəmiyyət kəsb edən kəşf və nailiyyətləri olmuşdur. Sifir anlayışı və onluq say sisteminin müəllifi hesab olunan hind alimləri

çoxda böyük olmaya xətalara yerin ayla günəşlə məsafəsini, yerin radiusunu və digər astronomik elmi kəşflər etmişlər. Hindistanda dünyanın bütün dinləri-induizm,islam,xristianlıq,buddizm,zərdüştlük mövcud olmuşdur. Hazırda hindistanda əhalinin 80%-ni induizmə etiqad edir ki, buda ölkənin ən qədim dinlərindən biri hesab olunur. Qədim Hindistanın tarixi yazılı və arxeoloji mənbələr əsasında öyrənilir. Hindistanda inkişaf etmiş sahələrdən biri də elm indi xüsusi ilə astronomiya elmi,astronomiyanın inkişafı,yerin kürə şəklində olması,səma cisimlərinin haqqında cədvəl tərtibinə geniş yer verilirdi. Qədim Misir. Qədim misir mədəniyyəti təşəkkül tapmış ən ilkin mədəniyyət mərkəzlərindəndir. O təxminən b.e.ə IV minilliyin sonundan b.e.ə 332-ci ilədək yaşamışdır. Misir dövlət kimi formalaşması b.e.ə IV minillikdə başlamışdır. Artıq yeni minilliyin əvvəllərində Nil çayının Şimal və Cənubunda 40-dan artıq şəhər yaranmağa başlayır. Məşhur piramidalar qədim misir mədəniyyətinin möhtəşəm abidələri hesab edilir. B.e.ə III-II minillikdə piramida və Allahlar üçün ehramlar daşdan tikilirdi. Piramidalar firon və tanınmış adamlar üçün tikilirdi. Kasıbların bədəni həsilərə bükülüb yarıqlarda basdırılırdı. Piramidaların bir qismi hələ qədim dövrdə dağılıb itmişdir. Ən erkən piramida firon Cosere məxsus olub 5000 il bundan qabaq ki, dövrə aid edilir. Öz ölçüsünə və şöhrətinə görə isə tanınmış piramida biri cizyedəki firon Xeopsun şərəfinə ucaldılmışdır.

Qədim Çin. Çinin sivilizasiya tarixi minillikləri əhatə edən qədim mədəniyyətlərdən biridir. Ölkənin tarixi e.ə III-minilliyin sonlarına gedib çıxır. Çin sivilizasiyası dünyaya mədəniyyət tarixində mədəniyyətin tamamilə yeni unikal tipini yaratdı. Qədimdən başlayaraq çin mənəvi mədəniyyətinin özünəməxsus xüsusiyyətləri var idi. Çinin erkən dinlərində yaranan mifologiyasındakı kimi insan və canlı sürətlərinə rast gələ bilmərik. Çinlilərdə allahlar atası səma idi. O,insana qarşı layiq və əlbətdəki insani hiss və həyəcanlardan uzaqdır. Çin xalqının mədəniyyətinə təsir göstərən Buddizm ələmatlarından biri də fəlsəfə və mifologiyasıdır. Çin ədəbiyyatı janr rəngarəngliyi ilə seçilir. Çində teatr,musiqi,rəngkarlıqda inkişaf etmişdir. Qədim Çin mədəniyyətində mühüm yer tutan mədəni hadisələrdən biri də milli bayram və festivallar idi. Beləki qədimlərdən çinlilər müxtəlif hadisələri təntənə ilə keçirməyi ona bayram əhval-ruhiyyəsi verməyə diqqətlə yanaşırdılar.

Mövzu 7. Qədim Roma-Yunan mədəniyyət

Plan

1. Qədim Yunan mədəniyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətləri
2. Qədim Yunan mədəniyyətlərinin mərhələləri
3. Qədim Roma mədəniyyəti

Yunanıstan Cənub-Şərqi Avropa dövlətidir. Balkan yarımadasının cənub hissəsini və ətraf dənizlərdə yerləşən 100-dən artıq adanı tutur. Yunanıstan İran,Egey,Qara dəniz,Aralıq dənizi,Mərmər dənizləri ilə əhatələnmişdir. Əhalisi 10 mindən çoxdur. Yunanıstan ərazisinin məskunlaşması Paleolit dövrünə aid edilir,e.ə təqribən 700 ildən əhali ümumi adla Ellinlər,ölkə ellada adlandırılırdı. E.ə.II minillikdə bu ərazidə erkən quldarlıq dövlətləri olmuşdur. Öz inkişaf tarixində qədim yunan mədəniyyəti bir neçə mərhələdən keçib. Bunların birincisi Krit-Mikena mədəniyyətidir. Bu ad Krit adları və materik Yunanıstan ərazisindəki Miken şəhəri ilə əlaqədardır. Əsərlərdən əsas mövzusu dəniz,balıq,arı,delfin təsvirləri,kolluc aslan,öküz,keçi rəsmlər təşkil edirdi. İnsan ayaq və sifətləri yandan,gözləri tamaşaçı zillənmiş şəkildə təsvir olunurdu. Təbiət təsvirləri çox realist olmuşdur.

Qədim Roma. Ellin dövlətləri çox ömür sürməmişdir. E.ə.II-I əsərlərdə onların əksəriyyəti Roma tərəfindən işğal edirdi. Bu zamandan başlayaraq antik mədəniyyətin

mərkəzi müasir İtaliya ərazisinə keçdi. Ən qədim sivilizasiya Elstruk mədəniyyəti adı ilə tarixə düşmüşdür. Roma tarixi e.ə 753-cü ildən başlanır. Qədim Roma əvvəlcə şəhər dövlət sonralar e.ə III əsrin sonundan avropanın Qər və Cənub şərq hissələrinin, kiçik asiyanın, şimali afrika sahilinin, Suriya və fələstin daxil olduğu dövlət idi. Əfsanəyə görə romanı 7-çar idarə edirmiş. Qədim romada ruhların mövcudluğuna inam, hökm sürürdü. Totemizm elementlərində mövcud idi. Romanın əsasını əfsanəyə görə Romul və Rem qardaşları qoymuşdur. Romada ertusk ağalığı e.ə 510-cu ildə başa çatmışdır. Yunan ədəbiyyatı da Romaya böyük təsir göstərmişdir. Romada fəlsəfəyə yunan fəlsəfəsinin təsiri olmuşdur.

Mövzu 8. Ərəb mədəniyyəti

Plan

1. Ərəb mədəniyyətinin formalaşması
2. IX-X əsrlər Ərəb mədəniyyəti
3. Ərəb mədəniyyətinin inkişafı

Orta əsr Ərəb müsəlman mədəniyyəti dedikdə (V-XVI) ərəbləşməyə məruz qalmış xalqların-İran, Suriya, Fələstin, Misir və şimali afrikanın digər ölkələri mədəniyyəti nəzərdə tutulur. Ərəbistan ərazisinin əsas hissəsini düzənlik, səhralıq və yarım səhralıqlar təşkil edirdi. İslam məhz köçəri tayfalar arasında yaranaraq bütün şərq dünyasına güclü təsir göstərdi. İslam VII əsrdə əvvəllərində təşəkkül tapır, onun banisi Məhəmməd Peyğəmbər tarixi şəxsiyyət olub. Erkən valideynlərini itirən Məhəmmədi əvvəllər babası sonra isə varlı tacir olan əmisi tərbiyə etmişdir. Gənc yaşlarında Məhəmməd çobanlıq edir. 25 yaşında isə 40 yaşlı dul qadının yanında çalışır. Bu qadın karvanlar təşkil edirdi. Bir yerdən digər yerə mal alveri edirdi. Sonradan M. Peyğəmbər bu qadınla evlənir onların 4 qızı olur. Sonradan peyğəmbərin 9 arvadı olmuşdur. Vaxt keçdikcə Məhəmməd ticarətdən çox dinlə məşğul olu. Bununla bağlı ilk vəhy ona yuxusunda gəlir. Allahın elçisi Cənabi Cəbrayıl ona müqəddəs vəzifəni yerinə yetirilməsi haqqında məlumat verdi. Getdikcə vəhylərin sayı artmağa başladı. 622-ci ildə Məhəmməd Məkkəni tərk edərək peyğəmbərin şəhəri kimi adlandırılan Mədinəyə təşrif buyurur onların tərəfdarları onunla gedir. 630-cu ildə Məhəmməd tənənəli şəkildə Məkkəyə qayıdır, o vaxtdan bu şəhər islamın mərkəzinə çevrilir. Artıq VIII əsrdə ərəblər Fələstini, Suriyanı, Misiri, İrani, İraqı, Zaqafqaziyanın bir hissəsini, Orta asiya, şimali afrika və İspaniyanı özünə tabe etdi. İslamın əsas müddəaları ərəb dilində Qiyamət mənasını verib. Quranın əsasını müsəlman adətləri hüquqi qanunları qaydalar, dualar və. eks etdirən surə və ayinlər təşkil edir. Quran Məhəmmədin köməkçiləri tərəfindən yazıya köçürülmüşdü. Ərəb tibb elminə İbn Sina daha böyük uğur gətirmişdir. Nəzəri və klinik tibbi ensklopediyanın müəllifidir. Ərəb mədəniyyəti də bir sıra mədəniyyətlərə töhfələr vermişdir.

Mövzu 9. Azərbaycan mədəniyyəti

Plan

1. Azərbaycan mədəniyyətinin yaranması
2. Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafı

XIX əsr Azərbaycan tarixinin ən faciəli dövrü olmalıdır. Rus-İran müharibələri və 1813, 1828-ci illərdə bağlanan güllüstan və türkmənçay müqavilələri nəticəsində Araz çayı sərhət olmaqla Azərbaycan iki hissəyə parçalandı. Bu bölgü İndiyə qədər saxlanılmaqdadır. Lakin Şimali Azərbaycan Rusiya tərəfindən işğal edildikdən sonra burada maarif-məktəb işində yeni dövr başlandı. Azərbaycan Rusiya tərəfindən işğal

olunduqdan sonra Azərbaycan marifçilərinin səyi nəticəsində Azərbaycan-rus məktəbləri yaradıldı. XIX əsrdə Azərbaycanda elm sürətlə inkişaf edirdi. Bübdövrde Azərbaycanda M. F. Axundov, A.A. Bakıxanov, Hacı Zeynalabdin Şirvani və başqa elm xadimlərinin bütöv bir nəslə yetişmişdir. Bu dövrdə tarix elmi xeyli inkişaf etmişdir. Mirzə Cəmal, Kərim ağa Fateh, və başqaları bir sıra tarixi əsərlər yazmışdır. Bəzi azərbaycanlı alimlər Rusiyada yaşamış və böyük şöhrət qazanmışdır. XIX əsrin-30cu illərində Azərbaycan mətbuatının əsası qoyuldu. 1832-ci ildə Tiflisdə həfədə bir dəfə tatar xəbərləri çıxmağa başladı. Musiqi sahəsində Ü. Hacıbəyov, M. Maqomayev böyük işlər görmüşlər.

Leyli və Məcnundan sonra Ü. Hacıbəyov 1909-1916-cı illərdə beş opera və musiqili komediya yaratmışdır. Zülfüqar Hacıbəyov da 1917-ci ilə qədər bir neçə opera və musiqili komediya yaratmışdır. Azərbaycanda sosializmin 70-illində mədəniyyət sahəsində çox böyük nailiyyətlər qazanılmışdır. Azərbaycan milli teatrının yaranması incəsənətimizin tarixində ən böyük hadisədir. 1873-cü il martın 22- də Novruz bayramı günü Bakı realını məktəbində M. V. Axundovun Hacı Qara komediyası tapanaya qoyuldu.

Azərbaycan elminin korifeyləri R. Rza, M. Müşfüq və s. Azərbaycan poeziyasının və nəsrinin inkişafında böyük rol oynamışdır. Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənətinin ən böyük nümayəndələrindəndir.

Mövzu 10. İntibah və yeni dövr mədəniyyəti

Plan

1. İntibah mədəniyyəti və onun əsas xüsusiyyətləri
2. İntibah dövrünün şedevrləri
3. Yeni dövr mədəniyyəti və inkişaf xüsusiyyətləri.

Avropa ölkələrində antik mədəniyyət ənənələrinin yenidən canlandığı və inkişaf etdiyi tarixi mərhələyə intibah (fransızca- renesans) deyilir. İntibah dövrünün mədəniyyəti progressiv ideaların və insanpərvərliyin yayılmasına xidmət etmişdir. Bu mədəniyyət hər şeydən əvvəl insan zəkasına böyük inam bəsləməklə yeni humanist əxlaqı insanın dünyəvi səadətini hər şeydən yüksək tutmuşdur. İntibah dövrünün diqqət mərkəzində ənənələri ilə cəmiyyəti irəli aparan canlı insan sürəti dururdu. Renesans dövrü incəsənətində hər tərəfli inkişaf etmiş gözəl və qəhrəman insan ideali tərənnüm olunur. İnsanın zəkası və qüvvəsi onun gözəlliyi renesansın əsasını təşkil edir. İntibah dövrünün incəsənəti 3 mərhələyə bölünür:

1. Protorenesans renesansa qədər yeni XIII əsrin - II yarısı treçento dövrü (XIV) aid edilir.
2. Kvadroçento 400-cü illər adlanan ikinci mərhələ XV əsrə təsadüf edir.
3. Renesansın ən yüksək mərhələsi gəlir ki, sənət tarixində ona Qızıl dövrü deyilir 1500-1530 İntibah mədəniyyətinin ilk vətəni İtalya olmuşdur. Qərbi avropa ölkələrinin başqa ölkələrə nisbətən bu ölkədə inkişaf üçün şərait əmələ gəlmişdir. İntibahın ən böyük nailiyyətləri daha çox 3 dahi sənətkarlar:
 1. Leonardo Da Vinçi-Vinçi şəhərciyində varlı nataros ailəsində anadan olub. Gənc yaşlarında Florensiyaya gəlmiş və Verikkiyanın şagirdi olub. Boyakarlığı yalnız 18-ci yerdə göstərir. Leonardonun 1503-cü ildə yaratdığı Cokonda (Mona Liza) ümumiyyətlə Avropa boyakarlığının şah əsəri sayılır.
 2. Mikelancelo Bauranotti- intibah dövrünün bir çox dahiləri kimi incəsənətin bütün

sahələrində rəsm və memarlıqda, həmçinin şeiriyat sənətində böyük fəaliyyət göstərmişdir. O, 1496-cı ildə Romaya gedir, orada məşhur Pietro heykəlləri qurup yaradır. Mikelancelo İsanın cansız bədənini Məryəmin kədərli ifadəsini, övlad məhəbbətini böyük ustalıqla təcəssüm etmişdir. 1501-ci ildə onun şah əsəri olan David heykəlini yaradır. 5 m-dən hündür olan mərmər fiquru o 3 ilə işləyib.

3. Rafael Santo- Divini yəni ilahə adlandırılırdı. O, cəmi 37 il yaşamış və öz dunası ilə bir ulduz kimi parlayıb. Rafael hem dini mövzularda həm də monumental divar rəsmləri sahəsində həm də portret də gözəl sənət əsərləri yaradıb. O, rəssam ailəsində doğulmuş ilk dərslərini atasından almış sonralar florensiyada fleerno emalatxanasında işləyib şagirdlik etmişdir. Tez bir zamanda 20-22 yaşlarında özü tanınmış sənətkara çevrilib. VI əsrin ortalarında İntibah mədəniyyəti tədricən süquta uğrayıb.

Mövzu 11. Azərbaycan əlyazma kitabı və kitabxanaları

Plan

1. Əlyazma kitab sənətinin yaranma və inkişaf mərhələləri
2. Azərbaycan əlyazma kitabının yaranma tarixi və inkişafı
3. Kitabxanaların yaranması.

Əlyazma kitablarının yaranması, yayılması və inkişafı kitab mədəniyyətinin inkişafında mühüm bir mərhələdir. Bu qiymətli mənbələrin ilkin nümunələrinin meydana gəlməsinə qədər olan Azərbaycan yazıları, əsasən, gil löhvələrdə, papirus, perqamint üzərində yayaraq, dövrümüzdə qədər gəlib çatmışlar. Görkəmli kitabşünas alim, professor, Əziz Mirəhmədov "Azərbaycan kitabı" bibliografiyasına bir cildinə yazdığı müqəddimədə bu barədə yazır: "Azərbaycan mədəniyyətinin ən qədim kitaba qədərki yazılı abidələri qayaüstü yazı və rəsmlərdən, qəbir kitabələrində, müxtəlif memarlıq abidələrinin habelə ev əşyalarının, zینət şeylərinin, epiqrofin ünsürlərindən ibarət olmuşdur". İslama qədərki yazılı ədəbiyyat nümunəsi Azərbaycan ərazisində yaranan qiymətli tarixi abidə "Avestadır". Məhz ərazimizdə yaranması nöqtəyi nəzərdən görkəmli tədqiqatçı Məmmədəli təbiətin iddia etdiyi kimi yazılı abidənin müəllifi Zərdüşt kitabın özü isə Azərbaycan kitabıdır. Qaynaqlar VI yüzilliyin yadigarı olan Oğuznamə haqqında məlumat verir. Azərbaycan əlyazma kitabı anlayışında təsəvvür etdiyimiz kimi kitabların meydana gəlməsi islam dininin Azərbaycanda yayıldığı ilk yüzilliklərə təsadüf edir. VII yüzilliydə ərəbistanda meydana gələn və az bir müddət ərzində qonşu regionlara. və bütün şərq aləminə yayılan islam dini nəinki ərəblərin həm də bu dini qəbul edən digər xalqların mənəvi mədəniyyətini zənginləşməsində başlıca rol oynadı. Mənbələrin verdiyi məlumatlarına görə IX yüzillikdə Güney Azərbaycanın Xunx şəhərində ilk dəfə kağız müəsisəsi işə düşəndən sonra burada kağız istehsal olunmağa başlanmış və kağız istehsalında böyük şöhrət qazandığına görə Xunx daha sonralar kağızkunən adlandırılmışdır. Qədim möhtəşəm yazılı epos hadisəsi "Kitabi -Dədə Qorqud" dastanında Azərbaycan kitabşünaslığı tarixində mühüm yeri vardır. 200 ildən artıq tədqiq tarixi olan "Kitabi-DədəQorqud" Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının ən qədim və ən dəyərli yazılı abidəsidir. 40 ildən yuxarı bu abidə üzərində araşdırma aparmış folklorşünas alim Şamil Cəmişidov dastanının tətbiq tarixi haqqında yazır: "Abidəni ilk dəfə Brezlin kitabxanasından əlyazmaları arasında görüb qeydə alan məşhur alman ərəbşünası Yakob-Reynsne (1716-1774) onun 1512-ci ildə olmuş Türk Şahzadəsi, Qorqudun adı ilə bağlı bir əlyazması kimi qeydə almışdır.

Mövzu 12. Azərbaycan mətnşünaslığın qaynaqları

Plan

1. Mətnşünaslıq qaynaqlarının tarixiliyi
2. Müsəlman Şərfinin mətnşünaslıq elminin ilkin qaynağı " Qurani-Kərim
3. Şərqiçilik sənəti

Keçmiş yüzilliklərdə işıqlı zəkarın yaratmış olduqları yazılı abidələrin mətnləri üzərində aparılan kompleks araşdırmalar nəticəsində meydana gəlmiş, filalogiyanın ən mühüm və geniş vüsət tapmış müstəqil elm sahələrindən biridə mətnşünaslıqdır. Mətnşünaslıq, avtoqrafların əlimizdə olmayan, ayrı-ayrı dövrlərində üzü köçürülmüş katib nüsxələrində gəlib bizə çatmış orta esrlərin yazılı abidələrinin mətnlərini araşdıran, müəyyən metod və prinsiplər əsasında həmin abidələrinin mətnlərinin tarixini öyrənən, ədəbiyyatşünaslıq, dilçilik, tarix, paleoqrafiya və.s. sahələrlə bağlı olan bir elmdir. Mətnşünaslığın əsalandığı tədqoqat metodu müqayisəli tarixi araşdırma üsuludur. Bu üsula əsasən tekstoloji tədqiqata cəlb edilmiş abidənin əlyazma nüsxələrinin hər biri ayrılıqda yox, onların hamısı müqayisəli şəkildə, köçürülmə tarixlərinə uyğun araşdırılır. Eyni zamanda tekstoloji tədqiqatlar, mətni araşdırılan əsərin müəllifinin həyatı, yaradıcılığı və dövrü ilə bağlı şəkildə aparılır. Bununla da, əsrlər boyu nüsxədən-nüsxəyə köçürülərək çoxaldılmış əsərin hamısı təhriflərə və dəyişmələrə məruz qalmağı aydınlaşdırılır. Mətnşünaslıq yazılı ədəbiyyat tarixi üçün yox eyni zamanda mədəniyyət tarixi üçün də böyük əhəbiyyət kəsb edən bir elmi sahədir. Ədəbiyyat və mədəniyyət tarixinin düzgün, obyektiv şəkildə öyrənilməsi, klassik mətnlər üzərində aparılan tekstoloji tədqiqatların dəqiqliyindən az asılı deyildir. Beləki orta yüzilliklərdə yaradılmış əsərlər ayrı ayrı müəlliflərin dünya görüşlərini, istedadlarını, bədii sənətkarlıqlarını, elmə verdikləri, yenilikləri və.s əks etdirən yazılı abidələr olmaqla bərabərə, həm də mədəniyyət tarixini işıqlandıran başlıca məxrəclərdir. Buna görə də klassiklərin ayrı-ayrı yüzilliklərdə yaratmış olduqları əsərlərin düzgün elmi mətnlərini tərtib etmək və onları öz müəlliflərinə mənsub etmək, hər şeyfən öncə ədəbiyyat və mədəniyyət tarixinin düzgün öyrənilməsi deməkdir. Qurani kərim səmavi dinlərin sonuncusu olan islam dininin müqəddəs kitabıdır. Quran söznün mənası oxumaq qiraət etmək deməkdir. İslam inancına görə Quran Allah tərəfindən 4 böyük mələkdən biri olan Cəbrayıl vasitəsilə vəhy edilmişdir. Quran Məhəmməd Peyğəmbərin 23 il ərzində hissə-hissə nazil olmuş və sonralar kitab halına salınmışdır. Quranın əsas məqsədi kamil insan yetişdirmək və ona mənəvi tərəqqeyə aparıcı yolu göstərməkdir. Qurani-Kərim surə adlanan fəsillərdən ibarətdir. Surələrin ümumi sayı 114 dür. Birinci surə Fatehə, sonuncu surə isə Nas adlanır. Surələrdən ən uzununu 286 ayədən ibarət Əl bəqərə surəsi, ən qısa isə cəmi 3 ayədən ibarət kövsər süresidir.

Mövzu 13. Azərbaycan mətnşünaslığının inkişafı

Plan

1. Abbasilər dövründə ədəbi tənqid uc cərayanı və mətnşünaslığın inkişafı
2. Xətib Təbrizinin mətnşünaslıqda rolu
3. Yusif Xoynlu, Xətib Təbrizi məktəbinin davamçısıdır.

Dahi azərbaycan alimi ədəbiyyatşünas, bilici, şair və şərh ustası, ərəb alimlərinin "ədəbiyyat, qrammatika və leksiqrafiya elmlərinin başçı", " müdrik şeyx, ərəb elmlərinin rəhbəri ədəbiyyatşünaslığın bayraqdarı, hikmət qaynağı", "bütün ədəbiyyatşünasların rəhbəri", adlandırdığı, habelə akademik Həmid Araslı tərəfindən "XI əsrdə azərbaycan

türklərinin yetirdiyi ənböyük şəxsiyyət"-deyə yüksək qiymətləndirilən Yəhya İbn Əli Xətib Təbrizi 1030-cu ildə Təbriz şəhərində doğulmuşdur. Onun uşaqlıq və yeniyetməlik illəri barədə heçnə məlum deyildir. Səlnaməçilər Xətibin tərcümeyi halını onun suriyadakı MƏƏRƏ Ən- Nüman şəhərinə gəlməsindən sonra təsvir edirlər. Səlnaməçilər Əbül-Əlanın yanında təhsilini bitirdikdən sonra Xətibin müxtəlif şərq ölkələrində dövrün ən məşhur alimlərinin yanında da biliyini artırdığını yazırlar. Professor M. Mahmudov göstərir ki, səyahətə çıxmazdan qabaq Xətib bir müddət öz vətəni Təbrizdə yaşayıb, bu müəllimin ölümündən sonra (1057-ci il) yaxud bir qədər əvvəl olmalı idi. Xətib Təbrizdə çox qalmır. Sonradan oxumaq həvəsi yenedə onu Suriyaya çəkib aparıb. 1109-cu ildə yanvar ayının 3-də bazar günü böyük alimin ürəyi dayandı. Xətib Təbrizi Bağdadın "Babı əbrəz" qəbiristanlığında dəfn olunmuşdu. X. Təbrizinin yaradıcılığında əsas fəaliyyət sahəsi ədəbiyyatşünaslıq idi. Məhəmmədli Tərbiyyət onun ərəb ədəbiyyatına həsr olunan əsərlərini əhəmiyyətini qiymətləndirərək, X. Təbrizini ərəb dilinin "anası" adlandırır. Professor M. Mahmudov alim əsərlərini məzmununa görə 4 qismə bölməyə lazım bilir: poetik əsərlərə şərhlər, dilçilik risalələri, ilahiyyətə dair tədqirlər və poetik problemlərə həsr olunanlar. Birinci qismə aid əsərləri arasında məşhur ərəb şairi Əbu Təmmamın (796-843) həməsə ("qəhramanlıq") adlı toplusuna şərh diqqəti daha çox çəkir. Həmin toplusunun yaranma tarixi maraqlıdır. Xorasandan İraqa gələrkə Əbu Təmmam həmadanda öz dosdu Əbu-l vəfa salamın yanında düşüb. Vaxtının boş keçirməmək üçün Əbu Təmmam həməsə adı altında ərəb şairlərinin poeziya antologiyası tərtib edib. Antologiya müxtəlif janrları əhatə edən 10 fəsildən ibarətdir. Artıq ahıl yaşlarında o özünü son əsəri olan "Kitab-əl-kafi-fi-li əruz və -l-qəvafi" üzərində işə başlayır. Bu əsər ərəb poetika nəzəriyyəsinə həsr olunur və tezliklə böyük şöhrət qazanır. Şərqin bir çox alimləri poetika nəzəriyyəsinə dair araşdırmalarında bu kitaba istinad edirlər. Kitabın mətnini daha yadda qalan etmək üçün şair Əhməd Fulci onun məzmununu nəzmə çəkir. Avropa alimləri bu kitaba XIX ərdə etibarən maraq göstərməyə başlayırlar. X. Təbrizinin əl yazmaları bir çox tanınmış muzey və kitabxanalarda saxlanılır. Yusif Xoylu. Orta əsirlərdə Azərbaycan ədəbi fikri 3 istiqamətdə inkişaf etmişdir. Birinci istiqamətdə X. Təbrizinin, Yusif Xoylunun, Mirzə Əbutalib Təbrizinin poetika kitabları, estetik risalələri, ayrı-ayrı bədii əsərlərə yazılmış şərhləri daxildir. Orta Azərbaycan ədəbi fikrinin ikinci əsas mənbəyi təsəvvürlərdir. Üçüncü əsas mənbə isə böyük söz ustalarının bədii əsərləridir. Yusif İbn Tahir Xoylu X. Təbrizi məktəbini ən irəlci davamçılarından biri olmuş və "tənvir" əsəri ilə şərqçilik yolunda yeni bir addım atmışdır. Bu əsər əbül ilə mərrinin "siqt-əz Zənt" əsərinin sərhinə həsr olunmuşdur.

Mövzu 14. Təhriflər və onları doğuran başlıca amillər

Plan

1. Orta əsr abidələrində yol verilmiş təhriflər
2. Təhrifləri doğuran səbəblərin öyrənilməsi
3. Mətnşünaslığın yaranmasında təhriflərin rolu

Azərbaycanda mətnşünaslıq XIX əsrin II yarısından etibarən bir elmi sahə kimi formalaşmağa başlasa da, onun qaynaqları keçmiş yüzilliklərin dərin qatları ilə bağlıdır. Mətnşünaslıq əvvəlcə elmi pratiki fəaliyyət sahəsi kimi mövcud olmuş və o dənə qə elmlər kimi uzun əsrlər boyu müxtəlif inkişaf mərhələləri keçərək, zəngin baza yaratdıqdan sonra bir elmi sahə kimi formalaşmış, onun nəzəri əsasları və metodologiyası yaradılmışdı. Ə. Mirəhmədovun sözləri ilə desək "bela bir tarixi təkamül yolu Azərbaycan mətnşünaslığı üçündə səciyyəvidir". Orta yüzilliklərdə mətbə üsulu ilə kitab çapı olmadığına görə, şair, yazıçı və alimlərin yaratdığı elm də filologiya elmlər sistemində nisbətən cavan sahələrdən biri olan mətnşünaslıq haqqında Azərbaycan

MEA- nın müxbir üzvü Ə. Mirəhmədov yazır: "mətinşünaslıq ədəbi əsərlərin yaranma və nəsr tarixi, onların mətninin düzgün olub olmadığını tətbiq edib öyrənilir, bu mətnlərin elmi tənqidi üsulla tərtib edib çapa hazırlayır, müxtəlif nəslərin zəruri izahlar və qeydlərlə təmin edir", bütün bu işlərin ədəbiyyatşünaslıq, dilçilik, poetika, kitab nəsrinə xas olan sahələr üçün böyük elmi əhəmiyyəti vardır. Mətinşünas öz fəaliyyətində bibliografiyaşünaslığı, məxəssşünaslığı, arxiboqrafiya, paleoqrafiya kimi elm sahələrindən istifadə edir, yaradıcılığın psixologiyasına arxalanır, onun ədəbiyyat tarixi və ədəbiyyat nəzəriyyəsi qolları ilə sıx bağlı olub, onlar üçün məxəz rolunu oynayır. Hər bir sənətkar öz əsəri üzərində işlədikdən sonra mətnin son variantını hazırlayır, oxucuya bitkin bir şəkildə təqdim etməklə işini tamamlayır. Bibliografiyaşünaslıq isə son variantla birlikdə mətnin yaradıcılıq prosesində diqqət tələb edir.

Mövzu 15. Şərhlər və şərti işarələr

Plan

1. Şərhlər, onların mahiyyəti
2. Şərti işarələr sistemi

Füzuli dünyaya 500 il bundan əvvəl gəldi və beş yüz il ərzində bir də dünyaya Füzuli kimi şair gəlmədi. Füzuli sanki daş qəlbləri titrətmək kar və kor vicdanları oyatmaq, insanların diqqətini bədii sözün ulviyyətinə yönəltmək və sənət bayrağını hər yerdən görünən bir zirvəyə sancmaq üçün gəlmişdi. O, sanki şüursuz şeiri və duyğusuz şeirləri puç etmə, ənənəvi mövzu və sujetlərdə ilhamsız və səriştəsiz yazılan cılız və sista hissələri tərənnüm edən mənzumələri iflasa uğramaq üçün yaranmışdı. Samət Əlizadənin şeirin sönməz şamı və aydın sabahı məqaləsi bu sətirlərlə başlayır və həmin məqalədə o Fizulinin "şəm" və "sübh" rədifli qəzələrini şərf edir. Azərbaycanda şərhçilik sənəti XI əsr şairi filosofu sözün əsl mənasında bu sənətin əsasını qoymuş X. Təbrizidən başlayır. O, ərəb şairlərinin çətin mənalarla dolu, o dövrün oxucuları üçün anlaşılmaq görünən şeirlərini qrammatik cəhətdən şərh edir, onların izahını verib şərh etdiyi sözlərin etimologiyasına baş vurub, forma ilə məzmunun əlaqəsindən onların vəhdindən söz açıb. XIX əsr ədəbi məclislərini xatırlayın. Məclis üzvləri klassiklərin qəzəlləri şərh edir, oradakı mənə incəliklərinə baş vururdular. Qəzəllərin praktiki şərhinə gəldikdə isə hər beyitin mənası sadə nəsr dili ilə qısaca şərh olunur, ardınca müəllifin elmi şərh gəlir. Dini rəvayətə görə kafirlər ancaq o zaman cəhənnəmdən çıxıb bilərlər ki, dəvənin incəlib sap kimi iynə deşiyindən keçsin." dəvənin incəlib iynə deşiyindən keçməsi mübağiləsindən şair obraz vasitəsi kimi istifadə edir, yəni bədii mübağilə yaradır: mənim dərdim o qədər ağırdır ki, dəvənin başında olsa və yaxud bu dərdləri dəvəyə yükləsən o əriyib sapa dönəcə- kafirlər cəhənnəmdən azad olar, orada əzaba məhkum edilmiş başqa kəslərdə azadlığı üçün imkan yarandığını görüb, sevindiklərindən gülüb oynarlar.

Samət Əlizadə-Nəsimişünas. Nəsimi dilinin incəliklərini şərh edən dilçi. Əlbətdə bir yazıda bu cür görkəmli alimin elmi yaradıcılığını tam əhatə etmək mümkün deyil.

